

УДК 621.31.003

РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ЦІН НА ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЮ ЕНЕРГОПОСТАЧАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

А.В. Шегда, д-р екон. наук, проф.; У.Є. Мороз-Письменна, асп.
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

ВСТУП

Зміни в структурі валової продукції галузей національної економіки у бік суттєвого підвищення питомої ваги електроенергії, що мали місце за останнє десятиріччя, призвели до посилення впливу вартості електроенергії на ефективність функціонування як окремих підприємств, так і економіки в цілому. Складовою енергетичних витрат в структурі ціни промислової продукції за останні десятиріччя зросла у межах 6-18 % [1, с. 31]. Останнім часом спостерігається збільшення частки енергоємних виробництв у енергоспоживанні: наприклад, протягом 1998-2003 рр. частка підприємств металургійної галузі зросла з 26,2 % до 29,6 % при зниженні частки сільськогосподарських споживачів з 6,9 % до 2,9 %. Найбільшими споживачами електроенергії в Україні є чорна металургія (28%), паливна промисловість (12 %), сільське господарство (10,6 %) [2, 104].

Індекс цін електроенергетичної галузі (підприємства якої є монополістами в передачі та постачанні електроенергії), що разом з індексами тарифів на послуги природних монополій безпосередньо впливає на процес ціноутворення, задає мінімальний рівень собівартості виробництва продукції для всіх галузей і, як наслідок, впливає на величину і динаміку цін.

Методики оцінки макроекономічних наслідків коливань цін на електроенергію досліджуються в працях Н.Петрова [3], В.Непомнящего [4] та інших авторів. Як справедливо зазначають вчені, за допомогою регулювання рівнів цін на електроенергію держава повинна сприяти стимулюванню розвитку виробництва відповідно до потреб ринку, забезпечення самофінансування виробництва та підвищення конкурентоспроможності продукції [4, с. 287].

З огляду на це потребує окремого вивчення проблема регіональної тарифної диференціації як така, що створює неоднакові умови для розвитку промислових підприємств і може становити загрозу сталому розвитку національної економіки.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Досліджений мікро- та макроекономічний вплив тарифної диференціації промислових споживачів електроенергії за територіальною ознакою, спричиненою особливостями тарифоутворення для обласних енергопостачальних компаній, на конкурентоспроможність продукції вітчизняних промислових підприємств на прикладі металургійних комбінатів ВАТ „Запоріжсталь” та ВАТ „ММК ім. Ілліча” як конкуруючих представників різних областей. У зв’язку з цим виявлене посилення максирегіональних відмінностей між областями та відповідний вплив на їх фінансово-економічний потенціал.

РЕЗУЛЬТАТИ**ПРОБЛЕМА ТАРИФНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ**

Диференціація тарифів за територіальною ознакою (по областях), яка виникла після переходу на ринковий механізм формування роздрібних тарифів на електроенергію і загострилася після проведення першого етапу приватизації енергопостачальних компаній у 2001 році, відбувається під впливом таких чинників:

- зростання тарифу за рахунок внесення до нього технологічних витрат електроенергії. Так, згідно з постановою Національної комісії регулювання електроенергетики України від 10.04.01 №348 величина технологічних витрат, яка підлягає внесенню в тариф (внесення до 7% понаднормативних витрат за умови стовідсоткової оплати за куповану на оптовому ринку електроенергію), та понаднормативні витрати для тих постачальників, які взяли зобов’язання щодо зниження понаднормативних витрат протягом одного року і подали інвестиційну програму на поточний рік, є різною у кожного енергопостачальника залежно від технологічного стану електроенергетичного обладнання, якості обліку тощо [5, с.11];

- внесення до тарифу інвестиційної складової та прибутку на базу нарахування, розмір яких залежить від структури акціонерного капіталу компанії та розміру інвестиційних вкладень;

- зміна структури витрат енергопостачальника та їх розмір, який враховується при встановленні тарифів на передачу та постачання електроенергії. Із реорганізацією компаній зростає частка амортизації з поступовим оновленням основних фондів і виконанням інвестиційних планів, а також інші витрати, у тому числі капітального характеру.

Виходячи з необхідності встановлення тарифів для різних категорій споживачів відповідно до їх платоспроможності, для пільгових категорій споживачів (населення, населені пункти і сільськогосподарські споживачі-виробники) встановлюються знижені тарифи. Субсидіювання таких категорій здійснюється іншими споживачами, головним чином промисловими.

У зв'язку з цим в регіональному розрізі має місце субсидіювання одних областей за рахунок інших за такими критеріями:

- областей з більшою питомою вагою населення та населених пунктів у структурі споживачів областями з меншою питомою вагою таких споживачів. За цим критерієм найбільш дотованими є: Житомирська, Херсонська, Закарпатська, Київська, Одеська області та АР Крим;
- областей, у яких роздрібні тарифи значно перевищують нормативно визначені граничні рівні роздрібних тарифів. За цим критерієм найбільш дотованими є: Кіровоградська, Рівненська, Херсонська області.

Таке субсидіювання здійснюється через дотаційні сертифікати – обсяги збитків від постачання електроенергії за пільговими тарифами, джерела покриття яких законодавчо не визначені, що відшкодовуються обласним енергопостачальним підприємствам шляхом збільшення оптової ринкової ціни і зниження середньої закупівельної ціни для цих підприємств.

Рисунок 1 ілюструє відхилення рівнів роздрібних тарифів для підприємств металургійної галузі від середнього рівня до (2001 рік) та після (2002 рік) приватизаційних процесів.

Таким чином, в Україні має місце тарифна диференціація споживачів електроенергії за територіальною ознакою, яка спричинена переходом на нову систему формування тарифів на електроенергію та посилена приватизацією енергопостачальних підприємств.

Виправдана цінова дискримінація має місце, коли ціна диференціюється залежно від часу, мети та користувача з причини різниці у собівартості (в цінах на паливо, сировину і матеріали, відмінностях у геологічних умовах, відстані та складності, рівня надійності електропостачання тощо). Невиправдана дискримінація повинна бути обмежена регулюванням монополій, а саме така, що має одну з ознак, які подані нижче:

- при однаковій собівартості товару або послуги споживачі оплачують її вартість за різними цінами;
- коли різниця в цінах необґрунтовано відрізняється від різниці у собівартості товару або послуги для різних категорій споживачів [6].

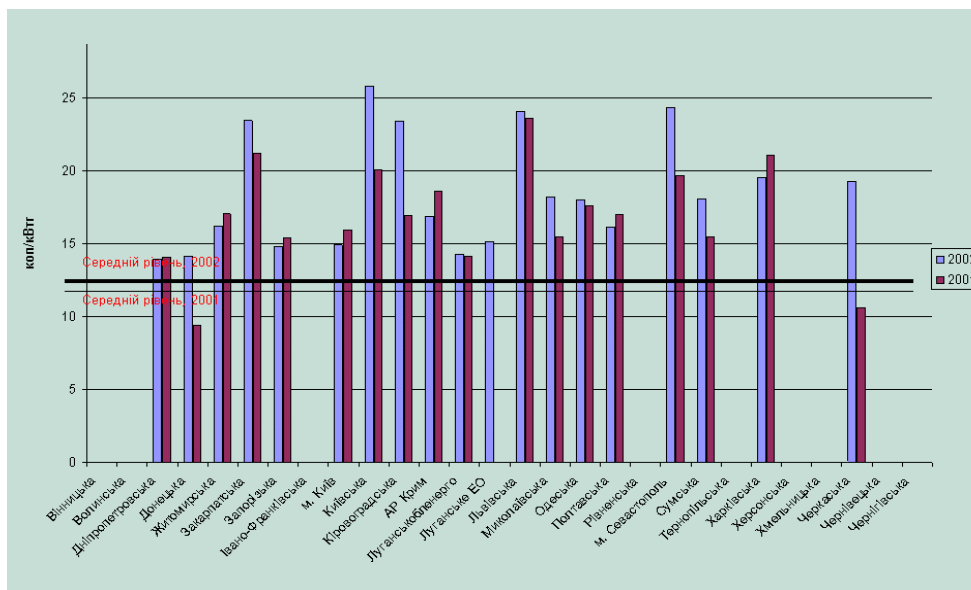

Рисунок 1 – Рівні середніх тарифів на електроенергію для металургійних підприємств за територіальною ознакою

При цьому виникає суперечність щодо обсягів внесення в тариф прибутку на вкладений капітал, тому що
2Вісник СумДУ», № 2(74), 2005

розмір останнього безпосередньо впливає на процеси оновлення основних фондів та якість послуг, що надаються. У зв'язку з цим також виникає питання щодо справедливості оплати такої складової споживачами, якщо капітальні інвестиції призначені для розвитку енергообладнання для нових споживачів.

Зростання витрат підприємств енергосистеми не може бути підставою для відмови від збільшення цін на електроенергію, лише спираючись на негативний вплив дорожчання електроенергії на економіку і соціальну сферу, оскільки втрати економіки від дефіциту енергогенеруючих потужностей можуть перевищувати збитки від зростання її вартості. (На рисунку 2 показана динаміка зростання собівартості і тарифів на електроенергію у 1990-2003 рр.) Однак при цьому існують зазначені вище ознаки невиправданої дискримінації.

Світовий досвід свідчить про шляхи вирішення проблеми пом'якшення наслідків територіальної тарифної диференціації у деяких країнах світу. Так, в Іспанії запроваджений головний принцип встановлення тарифів на електроенергію для споживачів: єдині національні тарифи для промислових і побутових споживачів, незважаючи на ринкові коливання вартості електроенергії по різних енергокомпаніях та регіонах країни. Для усунення фінансових дисбалансів енергокомпаній урядом заснований компенсаційний фонд, кошти якого використовуються для регулювання фінансових втрат енергокомпаній.

В Росії різко посилилася диференціація тарифів по регіонах. Так, різниця між мінімальними (Іркутськенерго) та максимальними (Камчатенерго) для промислових споживачів скала 25 разів, для населення – 4 рази.

В Японії тарифи для промислових і побутових споживачів диференціюються за обсягами споживання електроенергії та регіонами країни, але у межах 10%.

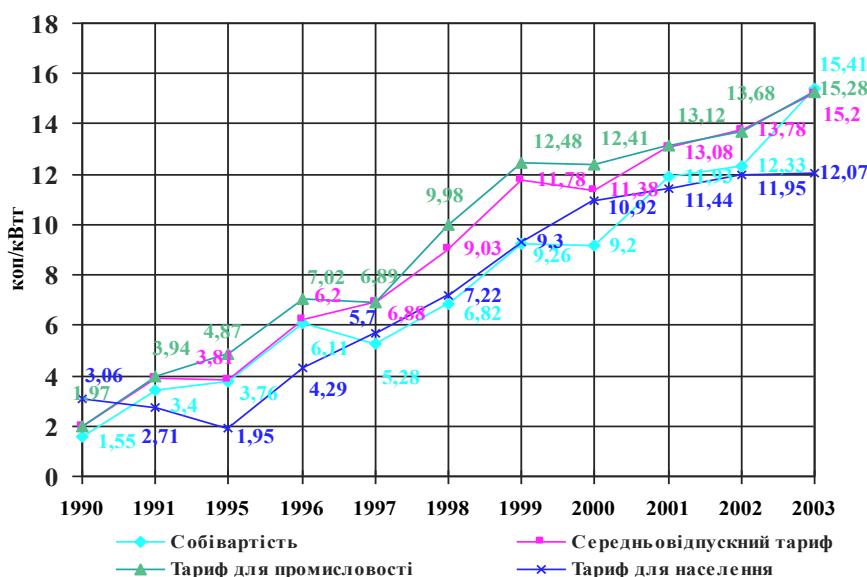

Рисунок 2 – Порівняльна динаміка собівартості і тарифів на електроенергію за період 1990-2003 рр.

В Італії встановлені єдині по регіонах країни тарифи для груп споживачів, диференційовані за рівнями електричної потужності, що споживається [7, с.126].

В Україні для пом'якшення наслідків регіональної диференціації після етапу приватизації енергопостачальних компаній було впроваджено принципи вищезазначеного компенсаційного фонду без створення самого фонду для споживачів окремих областей: були введені граничні рівні тарифів у названих областях з перекладанням цінового навантаження на споживачів усієї країни, що діяли до 1 липня 2002 року до часу його скасування.

ПОГЛИБЛЕННЯ МАКСИРЕГІОНАЛЬНИХ ВІДМІННОСТЕЙ

Регіональні відмінності в реакції одних і тих самих галузей економіки на зміну тарифів пояснюються специфікою підприємств, що їх складають, відмінностями у внутрішніх і зовнішніх зв'язках (щільність зв'язків ланцюгами перероблення продукції, постачання сировини тощо). Варто зазначити, що механізм впливу тарифів на економіку підприємств виробничої сфери може бути як прямим, так і опосередкованим (через індекси цін галузей-споживачів електроенергії та доходи місцевих бюджетів). Зі збільшенням щільності економічних зв'язків у регіоні та зменшенням ролі імпорту товарів і послуг в регіон значення опосередкованого впливу зростає, особливо на економіку країни в цілому. В неенергоємних галузях регіону опосередкований вплив порівняний з прямим. Прямий і опосередкований вплив збільшення тарифів у 2 рази на прикладі енергоємних «Вісник СумДУ», № 2(74), 2005

галузей Іркутської області РФ оцінюється як нівелювання рентабельності підприємств чорної металургії області, частини алюмінієвих заводів, а у 3 рази – підприємств вугільної промисловості, будівельних матеріалів і кольорової металургії [3, с.77].

На сьогодні недопущення поглиблення диспропорцій у розвитку територій та промислових потенціалів є одним з найактуальніших питань. В.Пилою та В.Абрамовим зазначено, що максирегіональні відмінності між окремими територіями за показниками, що характеризують економічний потенціал і розміри грошових доходів населення, сягають 66- і 90-процентних пунктів, у той час як встановлено, що при межі відмінності у 30-50 пунктах виникають соціально-політичні напруження, неконтрольована міграція населення тощо [8]. А диференціація регіонів за рівнями цін на електроенергію разом із нерівномірністю розвитку кризових явищ по окремих галузях промисловості, яка загострилась за останнє десятиріччя, поглиблює такі максирегіональні відмінності та подальшу диференціацію промислових потенціалів регіонів. Макроекономічні наслідки таких процесів можуть бути більш значними, ніж просто зростання індексів цін галузей економіки внаслідок підвищення цін на електроенергію.

На першому етапі підвищення цін на електроенергію дохідна частина державного і місцевих бюджетів може зменшитися незначно або навіть зрости (зменшення бази нарахування податку на прибуток у підприємств-споживачів компенсуються їх збільшенням у енергопостачальника, а при збільшенні індексів цін споживачів області можливе зростання зобов'язань з ПДВ). Однак надалі саме через зменшення конкурентних переваг підприємств-споживачів при зростанні собівартості обсяг виробництва їх продукції скорочується, що вкрай негативно прямо і опосередковано впливатиме на показники бюджету і соціально-економічного розвитку регіону.

Система первинних показників оцінки економічного зростання регіонів складається з таких показників, як грошові доходи на душу населення, частка зайнятого населення у загальній чисельності, виробництво товарів і послуг на душу населення, оборот роздрібної торгівлі на душу населення, введення в дію житлового фонду на душу населення, обсяг інвестицій в основний капітал підприємств на душу населення, обсяг інвестицій у житлове будівництво на душу населення [9]. На рисунку 3 показаний вплив цін на електроенергію на первинні показники (позначені темними прямокутниками).

На основі первинних показників визначаються індивідуальні та інтегральні показники рівномірності розвитку як окремих регіонів, так і країни в цілому. Показником, що характеризує рівень економічного зростання регіону в економічному зростанні України, є інтегральний регіональний індекс економічного стану i -го регіону до середньодержавного значення, який визначається за формулою

$$I_i = \sqrt[n]{\prod_{j=1}^n (1 + I_{ij})} - 1, \quad (1)$$

де I_{ij} – первинний індекс економічного стану регіону, $I_{ij} = L_{ij} / L_{сер j}$;

L_{ij} – значення j -го показника для i -го регіону;

$L_{сер j}$ – середньодержавне значення j -го показника;

n – кількість показників, $j=1,7$.

Як зазначає Ю.Андрушко, головним критерієм оцінки результатів поточної діяльності регіональної промисловості є виробництво товарів і послуг, а головним оціночним критерієм – їх обсяг виробництва [10, с.151].

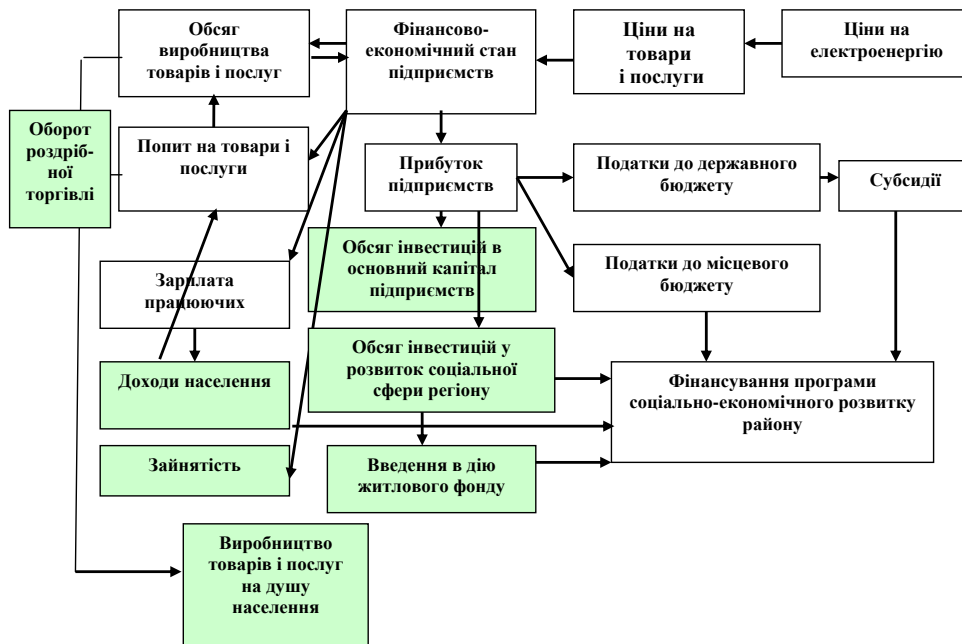

Рисунок 3 – Вплив цін на електроенергію на первинні показники оцінки економічного зростання в регіонах України через систему макропоказників

Зміна цін на електроенергію впливає на витратність виробництва багатобачно: з одного боку, зі збільшенням цін на електроенергію зростає частка матеріальних витрат в структурі цін на промислову продукцію, з іншого боку, падіння виробництва, спричинене зменшенням попиту на цю продукцію по завищених порівняно з конкурентами інших регіонів та імпортерами цінах, також обумовлює зростання питомих постійних витрат на одиницю продукції як чинник зростання витратності виробництва (рис. 4). Наприклад, із загальним спадом виробництва у 1998 році в тих галузях, де частка енергоресурсів у складі матеріальних витрат перевищувала 40 %, продукція була збитковою [11, с.92].

ПРИКЛАД ВПЛИВУ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ

На прикладі конкуруючих металургійних підприємств ВАТ „Запоріжсталь” (Запорізька обл.) та ВАТ „ММК ім. Ілліча” (Донецька обл.), асортимент продукції яких збігається на 85 %, розглянемо вплив зміни ціни на електроенергію на фінансово-економічні показники їх діяльності (використано дані оприлюднених річних звітів підприємств за 2000-2001 рр.) [12].

ВАТ "Запоріжсталь" займає стратегічно вигідніше положення, оскільки розташоване на однаковій відстані від головних ринків на перехресті важливих транспортних магістралей, що дає можливість оптимізувати транспортні витрати. Комбінат залишається єдиним в Україні постачальником холоднокатаного листа особливо складної витяжки для автомобільної промисловості, деяких видів холоднокатаного прокату для інструментальної та машинобудівної галузей, шліфованого й полірованого листа із нержавіючої та легованої сталі, а також майже монополює постачальником гнутих профілів. На вітчизняні ринки збуту постачається 22% продукції, де найбільшими споживачами є трубні заводи (їх частка у споживанні - 47%) та підприємства автомобілебудування і транспортного машинобудування (14%).

У свою чергу, ВАТ „ММК ім. Ілліча” має свої технологічні переваги: менша маса рулонів товстолистого гарячекатаного прокату, більш висока точність листа у зв'язку з наявністю автоматичної системи забезпечення точності та площинності листа. З виробництва оцинкованого листа комбінат є монополістом в Україні.

Рисунок 4 – Чинники збільшення витратності виробництва

Однак суттєвою проблемою ефективної діяльності цього підприємства було збільшення цін на паливно-енергетичні та сировинні ресурси внутрішнього ринку. Так, зростання цін у 2001 році склало: на кокс металургійний - 16,2 %, газ природний - 45,6 %, залізничні перевезення - 19,0 %, електроенергію - 47,4 %. Це призвело до зростання собівартості продукції навіть на тлі збільшення обсягів виробництва, наприклад, собівартість тонни прокату чорних металів збільшилася на 6 % при збільшенні його виробництва на 22 % (див. табл. 1).

Таблиця 1 – Фінансово-економічні показники виробництва прокату чорних металів (ГХП)

Показники	од.виміру	БАТ "Запоріжсталь"			БАТ "ММК ім.Ілліча"		
		2000	2001	+/-	2000	2001	+/-
Тариф на електроенергію	грн/МВт*г	153.9	147.9	-6	95.8	141.2	45.4
Обсяг виробництва ГХП	тис.тонн	3226	3288	62	2849	3487	638
Товарна продукція ГХП	млн.грн.	3256	2738	-518	2884	2915	31
Частка електроенергії у собівартості 1 тонни ГХП	%	8.0	7.5	-0.5	10	13.8	3.8
Собівартість 1 тонни ГХП	грн	670	680	10	681	724	43
у т.ч. електроенергія	грн	54	51	-3	68	100	32
Матеріальні витрати	млн.грн.	2377	2332	-45	3480	3931	451
у т.ч. електроенергія	млн.грн.	173	168	-5	194	348	154
Собівартість товарної продукції	млн.грн.	2545	2668	123	3724	4381	657
Виручка від реалізації	млн.грн.	3746	3256	-490	5284	5142	-142
Чистий прибуток	млн.грн.	603	35	-568	482	13	-469

Слід відмітити початкову перевагу підприємства як нижчого тарифу на електроенергію (95,8 грн./МВт*г проти 153,9 грн./МВт*г для Запоріжсталі), а також той факт, що підприємство, на відміну від Запоріжсталі, має тенденцію до скорочення інших операційних витрат. Натомість ММК має недоліки: вищу питому вагу електроенергії у собівартості (10 % проти 8 %) та вищу собівартість тони прокату (681 грн. проти 670 грн.). На обох підприємствах впроваджено заходи з енергозбереження, що дозволило зменшити електроємність тонни прокату на 0,5 %.

Однак вплив зростання цін на електроенергію на 47,4 % для підприємства у Донецькій області та нівелювання переваги БАТ „ММК ім. Ілліча” при суттєвому збільшенні обсягів виробництва (яке відбулося в основному за рахунок гарячекатаного листа ЛПЦ-3000 майже в два рази) ілюструє таблиця 1.

Таким чином, вплив збільшення ціни на електроенергію на розмір чистого прибутку БАТ „ММК ім. Ілліча” склав 154 млн.грн., що частково знівелювало конкурентну перевагу підприємства у здешевленні його продукції шляхом збільшення її обсягів на 638 тис.тонн.

Слід зазначити, що реакцією на зміну цін матеріальних ресурсів, у тому числі й електроенергію, може бути зміна виробничої програми в середині товарної групи прокату чорних металів. Таким чином, одним з визначальних факторів формування асортименту продукції, незважаючи на ринковий попит з точки зору світової і внутрішньої ринкової кон'юнктури, є витратність виробництва.

ВИСНОВКИ

Зростання витрат енергопідприємств попри негативний вплив здорожчання електроенергії на економіку і соціальну сферу не може бути підставою для однозначної відмови від зростання цін на електроенергію, оскільки втрати економіки від дефіциту енергогенеруючих потужностей можуть перевищувати збитки від зростання її вартості.

Однак регіональна тарифна диференціація створює однакові умови для розвитку промислових підприємств і не сприяє сталому розвитку національної економіки, оскільки частково нівелює конкурентні переваги енергоємних підприємств (обсяги виробництва, технологія тощо). Макроекономічні наслідки таких процесів є більш значними, ніж просто зростання індексів цін галузей економіки внаслідок підвищення цін на електроенергію. Саме через зменшення конкурентних переваг підприємств-споживачів при зростанні собівартості обсяг виробництва їх продукції скорочується, що чинить негативний вплив на показники бюджету і соціально-економічного розвитку регіонів.

SUMMARY

The micro- and macroeconomic influence of region electricity prices differentiation applied to industrial consumers the competitiveness of domestic industrial utilities is investigated, JV Zaporizhstahl and JV MMK im.Illicha as an example. Such differentiation is caused by pricing for electricity distributors. According to it the increase of maxiregional differences and influence the financial and economic potential was found.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Україна і світова економіка: оцінка ризиків та рекомендації щодо економічної політики. - К.: Альфа-принт, 2002. – 85 с.
2. Ковалко М.П., Денисюк С.П. Енергозбереження – пріоритетний напрямок державної політики України. - Київ: УЕЗ, 1998.–506с.
3. Петров Н.А., Гальперова Е.В., Ткаченко Г.Е. и др. Влияние изменения тарифов на электроэнергию на экономику республики Саха (Якутия) // Проблемы прогнозирования. – 1998. - №5. - С.74-79.
4. Непомнящий В.А., Рябов В.С. Экономические проблемы государственного управления топливно-энергетическим комплексом. – СПб: Энергоатомиздат, 2002. –398 с.
5. "Про внесення змін до постанови від 02.04.2001 №309 "Про затвердження Порядку визначення тарифів на передачу електроенергії місцевими (локальними) електромережами та тарифів на постачання електроенергії для ліцензіатів з постачання електричної енергії за регульованим тарифом". Постанова Національної комісії регулювання електроенергетики України від 10 квітня 2001 року №348. Інформаційний бюлетень НКРЕ, 05.05.2001. - С.11.
6. Легейда Н. Непрямі субсидії в Україні: оцінка, тенденції та наслідки для економічної політики, Інститут економічних досліджень і політичних консультацій. - К., 2001. – 40 с.
7. Тришин Е.П., Огороков В.Р. Региональный энергетический рынок. – СПб.: Издательство «Северная звезда», 2001. – 158 с.
8. Пила В., Абрамов В. Деякі підсумки і перспективи розвитку регіонів України // Економіка України.-1999. -№1. - С.40-41.
9. Долішній М.І., Побурко Я.О., Карпов В.І., Кардаш В.І. Комплексна оцінка економічного зростання в регіонах України в 1998-2000 роках // Регіональна економіка. Додаток «Регіони України. Економіко-статистичні порівняння. –2002. -№1. -75 с.
10. Андрушко Ю.О., Руда Н.А., Сондей М. Методологічний підхід до оцінки роботи промисловості районного рівня // Регіони України. - 2001. - № 6-7. - С. 151
11. Матковський С.О. Статистичний аналіз чинників енергосмності виробництва // Регіони України. - 2001. - №6-7 - С. 89-95
<http://tables.finance.com.ua/ru/emitents>.